

מצוה כ"א

מצות סיפור יציאת מצרים

בענין הלל אם הוא חלק ממצות סיפור יצי"מ

א. החינוך כ' וז"ל לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם על כל הניסים שעשה לנו שם שנא' והגדת לבנך וגו' עכ"ל הצריך לנו. ומתבאר בדבריו דחיוב הלל הוא מעיקר מצות סיפור יציאת מצרים, ולא רק בשביל לצאת ידי מצוה מן המובחר. והנה ברש"י פסחים לו. ד"ה שעונים עליו דברים כ' וז"ל שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה. ולכאורה מבואר שגם ההלל הוא חלק מחיוב הגדה, שהרי מה שעונים עליו דברים הרבה לכאור' הוא מדין בעבור זה לא אמרתי לך אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, ומיירי לענין מצות סיפור יצי"מ, וא"כ עד כמה שהלל נחשב ענין עליו דברים הרבה, הוא גם בכלל בעבור זה.

ועי' בספר המצוות לרס"ג [ח"א עמוד קפז] שמפרש בדעת רש"י שאם אין מצה על שולחנו מעכב מלומר הגדה, וע"כ שזה נלמד מבעבור זה, ה"נ אפי' אם נימא בדעת רש"י שאין המצה מעכבת הסיפור, מ"מ נלמד מבעבור זה שלכתחלה יש מצות סיפור על המצה, וא"כ דברי רש"י מקור נאמן שהלל הוא חלק ממצות סיפור יצי"מ, מכיון דדין זה נלמד מבעבור זה דמיירי לענין סיפור.

אמנם אכתי יש לדון לפי החינוך, דאע"ג דמוכח שהלל ושבח הוא חלק מגוף המצוה, מ"מ יתכן שכבר קיים מצוה זו באמירת פרשת ארמי אובר אבי, דהנה באבודרהם בסדר ההגדה ד"ה ומתחיל ההגדה כ' בשם י"מ הגדה הוא לשון שבח והודאה כמו שמתרגם הירושלמי הגדתי היום לה' אלוֹקֵיךְ, שבחית יומא דין. וא"כ הרי פרשת בכורים הוא פרשת ארמי אובר אבי, וכתוב ב' והגדתי שהוא לשון שבח והודאה, וא"כ שוב אין חיוב לומר הלל מעיקר מצות סיפור, אלא מצד כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי"ז משובח.

וברמב"ם בספר המצוות [מצוה קנז] כ' וז"ל וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם, ובהודות לו יתברך על מה שגמלנו מחסדיו יהי' יותר טוב, כמו שאמרו כל המאריך לספר ביצי"מ הרי"ז משובח. ומבואר דלפי הרמב"ם אין חיוב של להודות

מעיקר הסיפור אלא קיום של המאריך בסיפור יצי"מ הרי"ז משובח, ודלא כהחינוך. ובאמת יש להוכיח כן מדבריו ביד החזקה, דעי' שם בהל' ה שכ' "ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה".

ובכתבי הגר"ח כ' לפרש דקאי על ג' חלקים בהגדה שנזכרו קודם לכן, והיינו סיפור דרך שאלה ותשובה, ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, וסיפור טעמי המצות של אותה הלילה והיינו רבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' וכו'. ועי' בעמק ברכה [הגדה אות א] שכ' דבהל' ו כ' הרמב"ם בכל דור ודור וכו', שזהו ההקדמה לחיוב ההלל, אבל מצות סיפור נסתיימה בהל' ה. וא"כ מבואר כמו שביארנו דאמירת הלל אינו מחיוב סיפור יצי"מ אלא מכח חייב אדם לראות וכו'.

אלא דאכתי י"ל דהחיוב של הודאה יצא יד"ח ע"י המתחיל בגנות ומסיים בשבח, וכמו שביארנו בדעת החינוך, ויתכן דגם הרמב"ם בספר המצות סובר שהודאה הוא מעיקר הסיפור, אלא דזה קיים כבר בארמי אובד אבי, ולכן כ' החיוב להודות בכלל המאריך לספר, דעיקר החיוב כבר קיים ע"י אמירת ארמי אובד אבי. ומיהו י"ל דחיוב הלל בליל פסח הוא מדין הלל על הנס, וזה אכתי לא יצא במה שאמר ארמי אובד אבי.

אמנם עי' בקרית ספר להמביט שכ' שם בפ"ז מהל' חו"מ וז"ל ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו וכו' וכל זה נכלל במצות סיפור יצי"מ בליל טו לניסן וכו', וא"כ יתכן דלדידי' גם חיוב הלל נכלל במצות סיפור יצי"מ.

ונר' עוד, דאפי' אם חיוב הלל הוא מדין סיפור, יתכן דזה רק חלק ההלל שאומרים לפני הסעודה דמיירי ביציאת מצרים, אבל לא מה שאומרים אחרי ההגדה דלא מיירי מענין יציאת מצרים. ובזה יש מקום להבין דברי התוס' במגילה דף כא. ד"ה לאתויי שכ' דבהלל של אחר אפיקומן אין להחמיר כ"כ לאומרו לפני חצות שהרי מדרבנן הוא, ומשמע שאם הי' חיובו מדאורייתא הי' צריך לאומרו לפני חצות. אמנם הא גופא צ"ב מדוע הלל של אחר אפיקומן לא יהא מה"ת כמו הלל לפני ברכת אשר גאלנו. והמתבאר מזה דלראב"ע דאכילת מצה עד חצות, כמו"כ חיוב סיפור יציאת מצרים הוא עד חצות, מכיון שנלמד מבעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, ולכן אם הלל הוא חלק ממצות סיפור ג"כ אינו אלא עד חצות. ומעתה סברי התוס' דרק חלק ההלל שאומרים במגיד, שמזכירין בו יצי"מ, הוא חלק מסיפור יצי"מ, אבל מה שאומרים אחר הסעודה אינו חלק ממצות סיפור יצי"מ ולכן הוא רק מדרבנן. ודו"ק. אמנם יש לדחות, דהואיל ואומר ברכת אשר גאלנו אחרי פרק של בצאת ישראל ממצרים, והרי ברכה זו חלק מסיפור יצי"מ וצריך לאומרו לפני חצות, לכן אגב זה צריך גם לומר חלק ראשון של הלל לפני חצות. אלא דנר' דהא גופא טעמא בעי מדוע קבעו חלק ראשון של

הלל לפני ברכת אשר גאלנו ולא בתוך הסעודה, וע"כ כמו שפירשנו משום דבחלק זה של הלל נזכר יציאת מצרים.

והנה בר"ן סו"פ ערבי פסחים הביא בשם רב האי גאון דמה שאין מברכין על הלל שבלילי פסחים הוא משום שאין קורין בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה. ונר' ברור דאין להוכיח מזה שכוונת הר"ן שהלל הוא מדין סיפור, אלא דיש דין לומר שירה על הנס, וע"ד שבאירנו לפי העמק ברכה בדעת הרמב"ם דחייב הלל הוא מכח החיוב להראות כאילו יצא עתה ממצרים.

במחלוקת החינוך והרמב"ם בדרשה דוהגדת.

ב. בחינוך כ' וז"ל ומה שאמר הכתוב לבנך, לאו דוקא בנו, אלא אפי' אם כל ברי' וכו' ואפי' בינו לבין עצמו אם אין שם אחרים חייב להוציא הרברים מפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב. עכ"ל. ומבואר לכאורה מדברי החינוך דגם חיוב של מספר לאחר שאינו בנו או מספר לעצמו נלמד מקרא דוהגדת, מכיון דלא הביא מקור אחר לזה.

אמנם ברמב"ם בספר המצות שם כ' וז"ל ולשון מכילתא מכלל שנא' כי ישאלך בנך יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו תלמוד לומר והגדת לבנך אע"פ שאינו שואלך אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מניין תלמוד לומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כלומר שהוא צוה לזכרו כמו אמרו זכור את יום השבת לקדשו. עכ"ל הנוגע לנו כעת. ומבואר לכאורה דחיוב סיפור לאחר שאינו בנו או לעצמו אינו נלמד מקרא דוהגדת אלא נלמד מקרא דזכור את היום הזה, דלדעת הרמב"ם מיירי קרא זה בליל טו. ומקור הרמב"ם הוא ממכילתא דרשב"י [שמות יג,]. ונר' דמקור החינוך הוא גם ממכילתא דרשב"י [שם יג, ח מהדורת הופמן] שכ' והגדת לבנך אעפ"י שלא שאלך, אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו ובינו לבין אחרים מניין תלמוד לומר והגדת. ומבואר איפה דנלמד גם חיוב דסיפור לאחר מקרא דוהגדת. ויתכן דאפי' אם החינוך גורס במכילתא כהרמב"ם, מ"מ סובר דאין הקרא דזכור מקור החיוב לסיפור לאחר או לעצמו, אלא דמגלה דהקרא דוהגדת קאי גם על סיפור לאחר או לעצמו.

ונמצינו למדים דלפי הרמב"ם חלוק ביסוד דינו החיוב סיפור לבנו שנלמד מקרא דוהגדת לחיוב דאחר או לעצמו הנלמד מקרא דזכור, ולכן לפי הרמב"ם אי אפשר לומר דזכור הוא גלוי דוהגדת קאי גם על אחר, מכיון דסובר דחיוב בן הוא חיוב מיוחד ששייך

דוקא בבנו, א"כ חיוב דאחר ע"כ נלמד מקרא דזכור, וכמו שיתבאר בהמשך מדבריו בחבורו.

ג. והנה ברמב"ם [פ"ז מהל' חו"מ ה"א] כ' וז"ל מצות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל טו בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנא' זכור את יום השבת וכו' ובהל' ב כ' וז"ל מצוה להודיע לבנים ואפי' לא שאלו שנא' והגדת לבנך וכו', ומבואר דבהל' א כ' "לספר" ובהל' ב כ' "להודיע" לבנים, והיינו משום דחלוקים ביסוד דינם דחיוב לאחר או לעצמו אינו אלא חיוב סיפור ונלמד מזכור את היום הזה, אבל חיוב המיוחד לבנו שנלמד מקרא דוהגדת לבנך אינו רק לספר אלא גם להודיע לבנים, וכמו שכ' הרמב"ם מצוה להודיע לבנים וכו'.

והנה בעצם דברי הרמב"ם בסה"מ הנ"ל הי' אפשר לפרש דהלימוד של כולם הוא מוהגדת, ורק דהקרא דזכור מגלה דגם סיפור לאחר נכלל בוהגדת, אבל מדברי הרמב"ם כאן בפ"ז שהתחיל בקרא דזכור את היום הזה כמקור לסיפור יצי"מ משמע להדיא דלומד ממנו חיוב סיפור גם בלי ווהגדת, דאל"ה הי' צריך להשיענו קודם חיוב דוהגדת כמו בסה"מ.

וביותר, שהרי הרמב"ם כ' שם בהל' א "וכו' כמו שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנא' זכור את יום השבת, ומנין שבליל חמשה עשר ת"ל ווהגדת לבנך וכו' " הרי מבואר מדבריו דעיקר חיוב סיפור נלמד מזכור, ומוהגדת אינו נלמד רק לגלות דחיוב סיפור הנלמד מזכור הוא בליל טו. ובאמת דלפי"ז כל הג' תנאים שהצריך הרמב"ם בסיפור יצי"מ נלמד מזכור לחוד בלי ווהגדת. [וצ"ע בשו"ת חת"ס או"ח סי' טו כ' בדעת הרמב"ם דהכל נלמד מוהגדת]

ומצאתי בהגדת אמרי שפר להנציב שכ' לבאר בדברי הרמב"ם כמו שכ' דחיוב סיפור נלמד מזכור ומוהגדת אין למדים רק מה שזמנו בליל טו. והק' דאיך למדין מזכור שיש חיוב להאריך בסיפור ותי' דכיון דהרמב"ם סובר שיש חיוב להזכיר יצי"מ בכל לילה, א"כ ע"כ נתוסף ע"י הקרא דזכור את היום הזה, דבלילה זו ישנה מצוה לזכור ע"י סיפור. ובוזה מיישב מדוע הביא בעל הגדה דינו של ר' אלעזר בן עזרי' דמייירי בשאר ימות השנה, משום דרק אחרי דידעינן שיש חיוב זכירה בכל לילה אפשר ללמוד מקרא דזכור את היום הזה חיוב סיפור בליל טו. [ברם, לפי המנח"ח יש להעיר דקרא לא אתא לרבות חיוב סיפור, אלא לענין שלא יחול שבועה על חיוב זכירה בליל טו כמו בכל השנה שלא נתרבה רק מדרשא וחל עליו בשאר השנה שבועה]. אכן מוהגדת נלמד גם חיוב הודעה לבנו כפי שיתבאר. וצ"ע א"כ האיך לענין סיפור שנלמד מזכור מגלה ווהגדת שהזכירה בליל ט"ו.

גדר חיוב הגדה לבנו חלוק מלאחר שאינו בנו.

ד. ונר' דגדר הדין שכ' הרמב"ם "להודיע לבנים" הוא משום דבבנים אינו קיום דין סיפור גרידא אלא דאדם מצווה להעביר ולהעתיק לבניו מדור לדור מה שאירע ביציאת מצרים, וכלשון הכתוב והודעת לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלוך בחרב וכו', ולכן גם כאן הוא ענין העתקת המסורה שאינו מחויב להודיע רק לבניו.

ובאמת נר' דגדר המצוה בהודעה חלוקה מהמצוה בסיפור, דסיפור מקיים אפי' אם אינו מוסיף לשומע דבר שלא ידע, אלא אם מספר עפ"י ההלכות שנקבעו ברמב"ם שם, והג' תנאים שלמד הגר"ח מדבריו, קיים המצוה. לעומת זה בבן אינו מקיים המצוה אלא אם מוסיף לו בסיפורו דבר שלא ידע מקודם, דלהודיע הכוונה להוסיף לו דבר שלא ידע מקודם. ולפי"ז אם בנו חכם ואין האב יודע לחדש לו דבר ע"י סיפורו, אינו מקיים חיוב דוהגדת, ולכאן דלפי הרמב"ם בכה"ג אין דין קדימה לספר לבנו מלבן של אחר. [ועי' ויגד משה סי' יט אות ח בענין זה]

ולפי הרמב"ם הברייטא בפסחים קטז. דחכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל לעצמו וכו' אינו רק סדר קדימה במצות סיפור, אלא דלפי הרמב"ם יש ענין להקדים סיפור הנלמד מוהגדת והיינו בנו שואלו, לסיפור דאחר הנלמד מזכור את היום הזה.

שוב ראיתי במהר"ל (גבורות ה' פרק ב) שכ' "ולכן לבנו שאינו יודע המצוה לגמרי, יותר מצוה, שהוא פרסום אליו יותר, לכך יש להודיע וכו' ". ועי' באבודרהם בסדר הגדה ד"ה עבדים כ' וז"ל אפי' כולנו חכמים וכו' אעפ"כ אנו מצווין לספר ביצי"מ וכו' וכש"כ שיש לנו להודיע לשאינם יודעים שנא' ואמרתם זבח פסח הוא, וכתוב כי ישאלך בנך וכו' " הרי פשוט לו יותר חיוב סיפור היכא שבא להודיעו דבר חדש.

גדר מצות סיפור יצי"מ לפי החינוך.

ה. אמנם החינוך שהוכחנו שלומד גם חיוב סיפור לאחר או לעצמו מקרא דוהגדת ע"כ שסובר דאין חילוק בגדר המצוה ביניהם, ובשניהם הוא דין סיפור. ויתכן לפי דברינו דלהחינוך אין מקור לחייב האב להוסיף לבנו חידוש ע"י סיפורו. ולפי החינוך הבאנו גי' בספרי דהכל נלמד מוהגדת, ואפי' לגי' הרמב"ם דנלמד מזכור את היום הזה, סובר החינוך דאינו אלא גלוי דהקרא דוהגדת כולל גם סיפור לאחר או לעצמו.

ונר' עוד, דלפי החינוך שגם חיוב סיפור לעצמו נלמד מוהגדת, א"כ ע"כ דעיקר יסוד ושורש המצוה דוהגדת הוא מצות זכירה, דאל"ה אלא דוהגדת היא יסוד המצוה, הרי

במספר לעצמו חסר כאן קיום של יסוד המצוה, אלא דוהגדת בא ללמדינו דצורת המצוה מתקיימת ע"י הגדה, אבל עיקר יסוד המצוה הוא מדין זכירה. ויתכן, דמה שצורת המצוה היא ע"י הגדה הוא משום דבזה נקבע יותר הזכירה ע"י שמספר לאחר, ולכן בלי רבוי דזכור לא ידענו חיוב אלא למספר לבנו, משום דע"ז יזכור יותר מאשר אם הי' מספר לאחר שאינו בנו, ובזה נתחדש ע"י הרבוי דזכור, דגם באופן שמספר לעצמו, נקבע הזכירה ע"י התעוררות שחל בו במה שמספר בפה, ואינו מהרהר בלב כמו שכ' החינוך עצמו. [שוב ראיתי קרוב לזה בהר אפרים מכילתא בא, פרשה טז].

ולפי החינוך דהכל נלמד מוהגדת ע"כ דהברייתא דפסחים קטז. חכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו, לא נאמר אלא לענין קדימה, אבל בכולם שפיר מקיים והגדת, ודלא כהרמב"ם. ובאמת דלפי הרמב"ם יש מקום לבאר מה דתני שם במשנה דלפי דעתו של בן אביו מלמדו, דלפי הרמב"ם הרי ביארנו דהכוונה לחיוב המיוחד "להודיע" לבנו, והגדרת חיובו הוא לפי דעתו של בן. אמנם לפי החינוך שביארנו דאין חיוב מסויים בבנו, אלא דבעיקר החיוב זכירה יש עדיפות בבנו, מדוע יתחייב ללמדו לפי דעתו של בן יותר מבנו של אחר. מיהו אכתי י"ל דכיון דבנו קודם משום דעל ידי סיפור אליו יש יותר קיום של זכירה, כבר תקנו שלפי דעתו יהא מלמדו, וכמו שגם בתלמוד תורה יש חיוב ללמד לבנו לפי דעתו. [ועי' בספר המצות לרס"ג עמוד קפז ולהלן שמבאר דמה דהרס"ג השמיט מצות סיפור יצי"מ הוא משום דסובר דחיובו מה"ת אינו אלא כשהבין שואל, וא"כ הרי זה נכלל בחיוב של תלמוד תורה].

ועי' במנחת חינוך שהבין דאין הבדל גדול בין אם הכל נלמד מוהגדת כהחינוך או שנלמד גם מזכור כהרמב"ם. ולדברינו יש כאן הבדל עצום בחיוב סיפור של בן וכמו שביארנו. עוד צ"ע בלשון המנח"ח שכ' דחיוב לספר לאחר נלמד מוהגדת ומזכור נלמד רק חיוב סיפור לעצמו, וברמב"ם מפורש להדיא דסיפור לאחר נלמד מזכור.

מבאר במה חלוק סיפור יצי"מ בליל טו מזכירת יצי"מ כל השנה.

ו. **מנח"ח** [ס"ק א ד"ה אך באמת] מק' מאי מעליותא דסיפור בליל טו שהרמב"ם מנאו למצוה, הרי הרמב"ם פסק בפ"א מהל' קרי"ש הל' ג כבן זומא דמזכירין יצי"מ בלילות, וא"כ מה נתוסף במצוה זו. ועיי"ש שנוקט כהשאג"א דגם זכירת יצי"מ אינו יוצא בהרהור, ומסתפק דאולי יוצא בהזכרה לבד ידי חיוב סיפור יצי"מ בליל טו, אף דמהרמב"ם לא משמע כך. ועיי"ש שהביא הפרי חדש שיוצא ע"י הזכרת יצי"מ בקידוש, חיוב סיפור דליל טו.

והנה בס"ק ב' הבאנו מהנציב דמכח קו' המנח"ח יש מקור מהפסוק של זכור דלא סגי בליל טו בזכירה בעלמא אלא בעינן סיפור הניסים. אמנם המנח"ח נשאר בספק האם באמת לא סגי בזכירה גם בליל טו.

והגר"ח [סטנסיל] דייק מדברי הרמב"ם ריש פרק ז' מחו"מ דחלוק מצות סיפור בליל טו ממצות זכירה בשאר השנה בג' דברים. מצות סיפור, שפירושו, קיומו ע"י סיפור דרך שאלה ותשובה, מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וטעמי המצות של פסח, מצה ומרור, וע"ז מסיים הרמב"ם ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה. ועיי"ש שחידש דאם מצות צריכות כוונה צריך לכוון על כל ג' חלקי המצוה.

ועי' בעמק ברכה [הגדה אות א] שכ' דלפי"ז מיושב מה דק' מדוע הביא בעל ההגדה מימרא דראב"ע דמיירי בזכירת יצי"מ של כל השנה, והרי כאן מיירי במצות סיפור דליל טו, אלא דרצה לבאר לנו עיקר המצוה של ליל טו, לכן הקדים מימרא דראב"ע דגם בכל השנה איכא מצות זכירה, וא"כ מה נתוסף בליל טו, וע"ז ממשיך בעל ההגדה ברוך המקום ברוך הוא כנגד ד' בנים דברה תורה, והיינו המצוה להודיע לבן. ואח"כ מתחיל ארמי וכו' והיינו מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ולפי"ז בעל ההגדה עצמו עמד בקו' המנח"ח וביאר הג' חילוקים שהביא הרמב"ם.

ז. עוד ראיתי ליישב בשם הגרי"ז, דחלוק ביסוד הדין חיוב זכירה של כל השנה מליל פסח, דכל השנה אין מצות זכירה כמצוה בפני עצמה, אלא כחלק מקריאת שמע, והיינו דאין מצותו להזכיר אלא כחלק ממצות קריאת שמע, וכלשון הרמב"ם בהל' קרי"ש. ונר' לבאר דבכל השנה מה שמזכירין יצי"מ הוא משום קבלת עול מלכות שמים שבו, והיינו דכיון דקריאת שמע הוא קבלת עומ"ש לכן מזכירין יצי"מ שיש בו קבלת עומ"ש. לעומת זה בליל טו נתרבה לזכור הנסים בתור מצות זכירה ולא בתור קבלת עומ"ש. ויש שרצו לבאר דבליל טו יש במצות הזכירה משום הלל והודאה משא"כ בכל השנה. אמנם בברכות (דף יד:) מק' הגמ' והא בעי לאדכורי יצי"מ ומשני דאמר הכי מודים אנחנו לך ה' אלוקינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו ניסים וכו', משמע לכאור' מהגמ' דגם זכירת יצי"מ דכל השנה הוא משום הודאה ולא משום קבלת עומ"ש גרידא, וצ"ע.

ולפי מהלך זה מיושב גם מדוע לא מנה מצות זכירת יצי"מ דכל השנה במנין המצות, דמכיון שזכירה זו היא חלק ממצות קריאת שמע, הרי כ' הרמב"ם בשורש דמצוה שהיא חלק ממצוה אחרת אינו נמנה במנין המצות.

ח. ובאו"א ביאר בחזון יחזקאל סופ"ק דברכות דמה שלא מנה במנין המצות מצות זכירת יצי"מ דכל השנה הוא משום שהיא מצוה זמנית דעתידה ליבטל לעת"ל, והרמב"ם

כ' בשורש ג' דכל מצוה שעתידיה ליבטל לא נמנה במנין המצות. ובאבן האזל^נפ"א מהל' קרי"ש הל' ג' הק' ע"ז דאין זה נקרא שהמצוה עתידיה ליבטל, דכיון דשורש מצות זכירה הוא להביא האדם לידי אמונה בהשגחתו, נשאר מצוה זו לעת"ל ע"י מה שמזכירים קיבוץ גליות, ובזה מתקיים שורש מצות זכירת יצי"מ.

ובאמת דיש להק' על מהלך החזו"י, דא"כ מדוע מנה הרמב"ם סיפור בליל טו במנין המצות, הרי גם מצוה זו עתידיה ליבטל לעת"ל. וראיתי לתרץ בשם הגרמ"ד סולוביצקי שליט"א דמצות זכירה בכל יום הוא להזכיר הניסים שנעשו, וזה יתכן שיתבטל משום ניסים יותר גדולים, אבל מצות סיפור בליל טו הוא על מה שנגאלו מעבדי פרעה ונעשו עבדי ה', וזה לא יתבטל לע"ל.

ולפי מהלך זה גם מיושב קו' המנח"ח, דשפיר נתוסף בליל טו ע"י מצות סיפור שיש חיוב לספר שנעשו עבדי ה', חוץ מסיפור הניסים, ולכן נוהג מצוה זו גם לע"ל.

ט. ועוד מצאנו בשם הגר"ח [נדפס בס' הזכרון אש תמיד] לפרש דברי הרמב"ם פ"ז מחו"מ הנ"ל שכ' זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת וכו' וצ"ע דהרי מקור הדברים הם במכילתא ושם לא נזכר דמיון זה לזכירת שבת. ועי' ביד איתן [נדפס בס' הליקוטים בתוך הרמב"ם] שמקור הרמב"ם מהמדרש רבה סוף פרשת בא וז"ל אמר הקב"ה למשה הזהיר לישראל כשם שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית שנא' זכור את יום השבת, כך היו זוכרים הניסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו יום שיצאתם משם שנא' זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים עכ"ל ומבאר הגר"ח דמבואר כאן במדרש דיש דין מסוים לזכור את "היום" שיצאו ממצרים, ולא סגי בסיפור ניסים אלא צריך לפרט שזה קרה היום. וגם הרמב"ם נתכוון לזה, שכמו שבשבת יש מצות זכירה שהיום שבת כמו"כ בליל טו ישנה מצוה להזכיר שהניסים אירעו בלילה זו.

ולפי"ז כ' הגר"ח לבאר מה שכ' המחבר או"ח סי' תעב סעיף א דלא יאמר קידוש עד שתחשך, דטעמו משום דבאמירת הקידוש מזכיר שהיום יצאו ממצרים [שהרי אומר יום חג המצות וגם זכר ליציאת מצרים] והרי זה עיקר ההגדה לומר שהיום יצאו ממצרים, והרי חיוב סיפור יצי"מ כ' לבאר בתרוה"ד סי' קלז שאינו אלא משתחשך. איברא, המג"א שם ס"ק א כ' דהטעם משום דגם כוס של קידוש הוא אחד מד' כוסות. ועי' גם בגליון א"א ס"ק א שם שכ' דכוס זה הוא מהד' כוסות שצריך לשתות בלילה, ולפי טעם זה אפשר לקדש מבעו"י ולשתות בלילה. לעומת זה לפי הגר"ח צריך לקדש משתחשך משום דבזה יוצא החיוב להזכיר שהיום יצאו ממצרים.

ביאור השיטות שיוצא מצות סיפור ע"י זכירת יצי"מ בקידוש.

י. **ונר'** דבזה יש גם מקום לבאר מה שכ' רבינו ירוחם [נתיב ה' חלק ד'] בשם רבינו פרץ וכן באבודרהם [בסדר ההגדה] בשם הרשב"א דיוצא ידי חובת סיפור במה שאמר בקידוש זכר ליציאת מצרים, וכן כ' הפרי חדש סי' תעג ס"ק ו. ולכאור' יש להק' מכיון דסברי דסגי בזכירה בעלמא ואין צריך להאריך בסיפור, שהרי אם יוצא בקידוש הרי אינו יותר מזכירה בעלמא, א"כ יכול לצאת גם במה שאמר בערבית בברכת אמת ואמונה שה' הוציאנו ממצרים. ועי' במאירי סוף"ק דברכות הזכיר שיטה שאכן יוצא מצות סיפור באמת ואמונה. ולפי הגר"ח יש ליישב דבאמת ואמונה אינו מזכיר שהיום יצאנו ממצרים, וא"כ אכתי לא יצא ידי חובת סיפור, משא"כ בקידוש שמזכיר שהיום יצאנו ממצרים בזה כ' הראשונים דיצא ידי חובת סיפור. אמנם אכתי יש להק' מדוע אינו יוצא במה שאומר בתפילת ערבית "את יום חג המצות הזה זמן חירותינו מקרא קודש זכר ליציאת מצרים", שהרי אותו נוסח אומר בקידוש ואמר' דמקיים בזה החיוב לומר "שהיום" יצאנו ממצרים. וע"כ צ"ל דמה שהראשונים הזכירו דוקא קידוש הוא משום דאמת ואמונה וגם תפילת ערבית יכול לומר מבעו"י, משא"כ בקידוש אין אומרים מבעו"י, מכיון שצריך לצאת בזה חובת הגדה, וחובת הגדה אינו אלא משתחשך וכמו שביאר התורה"ד סי' קלז [ועי' בא"א סי' תעט ס"ק ב כעין זה]. ופשוט דרק התפילה יכול לומר מבעו"י מכיון דאכתי אומר אח"כ בקידוש שהיום יצאנו ממצרים, משא"כ אם הקידוש יאמר מבעו"י הרי שוב לא יזכיר "שהיום" יצאנו ממצרים. [מיהו יש להעיר במה שסוברים הנך ראשונים שיוצא חיוב סיפור ע"י מה שמזכיר יצי"מ בקידוש עפ"י מה שנתבאר אצלנו במצות קידוש (מצוה לא) דהזכרת יצי"מ בקידוש אינו מדין זכירת יצי"מ אלא שהוא מהשבח של שבת שהוא זכר ליצי"מ, ולכן אינו יוצא ידי קידוש במה שהזכיר יצי"מ בקרי"ש. מעתה יש לדון להיפך דאינו יוצא ידי זכירה וסיפור ליל טו ע"י הזכרת יצי"מ בקידוש, שאינו אלא משום שבח השבת ויו"ט].

ביאור חדש בגדר חיוב זכירת יצי"מ בכל השנה.

יא. **עוד נר'** לחדש דבאמת עיקר חיוב הזכירה הוא בליל טו, דמכיון דאז יצאו ממצרים וע"י שיספר בניסים שקרו אז, יותר מתעורר ע"י סיפור הניסים בזמן שאירעו, וחיוב זכירת יצי"מ של כל השנה הוא כדי להמשיך התעוררות של ליל פסח, וא"כ מתבאר דעיקר המצוה היא בליל טו. ובזה יש מקום ליישב קו' המנח"ח דשפיר נתוסף בליל טו יותר מכל ימות השנה, מכיון שעיקר החיוב הוא בליל טו, ושאר השנה חיובו להמשיך התעוררות של ליל טו.

ובזה אפשר גם ליישב מדוע הרמב"ם לא מנה במנין המצוות זכירת יצי"מ של כל השנה, מכיון שכבר כ' בשורש שמנין המצוה הוא על עיקר החיוב. ולכאור' יש להעיר לפי"ז דבקטן שנתגדל באמצע השנה אינו מחוייב בזכירה עד שיגיע ליל פסח, מכיון דכל השנה אינ' מצוה בפני עצמה אלא כהמשך למצוות סיפור דליל טו, ומכיון שהי' קטן בליל טו ולא חל עיקר החיוב עלי', כך אין יכול לחול עליו המשך החיוב של שאר השנה. ומצאתי במקראי קודש[פסח, מגיד] שהביא כן בשם ספר סולת המנחה דלא חל עלי' חיוב אלא בפסח הבא. וצ"ע בזה. ועי' בקרן אורה (ברכות סוגיא דקרי"ש אות יט) שרצה לחדש דכיון דעיקר מצוות זכירת יצי"מ הוא בליל פסח שאז נלמד מקרא דזכור את היום הזה, לפי"ז יש לדון דבאשה שפטורה מסיפור יציאת מצרים בליל טו משום מעשהז"ג, א"כ פטורה ממצוות זכירה גם בכל השנה, מכיון שפטורה מעיקר החיוב שהוא ליל טו.

מבאר שיטת רש"י בפ' ראה.

יב. ובזה יש לבאר מה שכתוב [דברים טז, ג] לא תאכל וכו' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. וברש"י שם ד"ה למען תזכור וז"ל ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך עכ"ל. ולכאור' צ"ע שהרי מקרא זה נדרש בסופ"ק דברכות לענין זכירת יציאת מצרים של כל השנה. ועוד צ"ע שהרי אפי' לענין ליל טו, הרי הזכירה היא ע"י סיפור יציאת מצרים ולא ע"י אכילת מצה. ולכאור' הי' אפ"ל דרש"י לשי' [שמות יג, ג] עה"פ זכור את היום הזה כ' וז"ל למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום עכ"ל. וכבר הק' במנח"ח על רש"י, דבברכות יב: נלמד זכירת יצי"מ כל יום מלמען תזכור ולא מקרא דזכור, ועוד דבמכילתא נדרש קרא דזכור את היום הזה לענין ליל טו ולא לענין שאר ימות השנה. ולפי"ז הוסיף להקשות דא"כ גם בכל ימות השנה לא נצטרך קרא ללילות, ונלמד מזכור, כמו דליל טו נלמד מזכור. ואשר ע"כ כ' רש"י דלמען תזכור לא אתא לזכירת יצי"מ ע"י דיבור, אלא ע"י אכילת פסח ומצה. מיהו לא הועלנו כלום מה שק' על רש"י מברכות דמבואר להדיא דלמען תזכור אתא לענין הזכרת יצי"מ.

ובאמת, אע"ג דבמכילתא דרשב"י נדרש קרא דזכור את היום הזה לענין ליל טו, מ"מ במכילתא דר' ישמעאל [בא פרשה טז] נדרש קרא דזכור לענין חיוב זכירה לשאר ימות השנה, אלא דהמכילתא שם דורש קרא דלמען תזכור לענין זכירת לילות של שאר ימות השנה, וא"כ מיושבים קצת דברי רש"י בפרשת בא עפ"י המכילתא. אמנם מה שהק' על רש"י בפ' ראה בקו' השני' צ"ע. וגם קו' הראשונה לכאור' עומדת בעיני', שהרי אכתי גם לפי רש"י בפ' בא צריך קרא דלמען תזכור לענין לילות של שאר ימות השנה לבן זומא ולרבנן להביא ימות המשיח, וכמבואר במכילתא.

ונו' דלענין הקו' השני' אפ"ל, דרש"י סובר דחויב הגדה הוא מחיובי המצה, וכמו שנבאר אי"ה בס"ק ט"ז לפי כמה ראשונים, וא"כ י"ל דמה שרש"י כ' ע"י אכילת פסח והמצה, הכוונה גם בצירוף ההגדה, מכיון שהרי הוא כתוספת למצות פסח ומצה. אמנם אכתי קשה קושיא הראשונה דמבואר בברכות דקרא דלמען תזכור מיירי לענין זכירה של כל השנה. ואשר נראה בזה לפי"מ שביארנו [בס"ק ה'] בדעת החינוך דיסוד המצה אינה סיפור אלא זכירה, מעתה סובר רש"י דזכירה זו יכול להתקיים ע"י הזכרה בפה או ע"י אכילת פסח ומצה. ולפי"מ שכתבנו בס"ק יא לחדש דעיקר חויב הזכירה הוא בליל טו וכל השנה חויבו להמשיך התעוררות הזכירה דליל טו, והיינו כדי להחזיק ולעמוד בזכרון דליל טו, א"כ מה שכ' רש"י למען תזכור ע"י אכילת פסח ומצה, יתכן לפרש על זכירת יצי"מ של כל השנה שחויבו ע"י זכירה בפה להמשיך התעוררות שחל ע"י אכילת פסח ומצה בליל טו. ובזה מיושב הקושיא הראשונה שהקשינו דבגמ' ברכות מבואר דלמען תזכור קאי על שאר ימות השנה. [ויסוד הדברים עי' בבית אהרן, מועדים. ועי' דברי מרדכי פסחים].

אמנם אכתי קשה מדוע נקט רש"י זכירה ע"י אכילת פסח ומצה ולא נקט זכירה ע"י סיפור, ובפרט דלפעמים יש חויב לספר אפי' כשאין לו פסח או שהוא חולה או זקן שלא נמנה עליו. והנראה דשי' רש"י שמצה על השולחן מעכב בחיוב סיפור, וכמו שביארנו בשם ספר הרס"ג [הובא בס"ק א.]. ויתכן דגדר חויב סיפור לפי"ז הוא השלמה למצות אכילת פסח ומצה, ואדרבה אם כמו שביארנו דיש זכירה והתעוררות ע"י אכילת פסח ומצה, א"כ מובן מה שסיפור נחשב להשלמה לזכירה המתקיימת ע"י אכילה.

יג. במנח"ח ס"ק א (ד"ה והנה) הק' דזכירת יצי"מ דאורייתא אפי' למ"ד קריאת שמע מדרבנן. ופשוט דמה שחידש הגרי"ז דזכירת יצי"מ הוא חלק מקריאת שמע הוא רק למ"ד קריאת שמע דאורייתא, אבל למ"ד קריאת שמע דרבנן וזכירת יציאת מצרים דאורייתא ע"כ דזכירה אינ' חלק מקריאת שמע.

יד. במנח"ח ס"ק א (ד"ה ולפי) רוצה לומר דלא נתוסף בליל טו בחיוב זכירה אלא לענין להגיד לאחר, אבל כשמספר לעצמו שוה חויבו לשאר לילות, ולכן נשאר בצ"ע מדוע הרמב"ם הביא קרא דזכור לענין מספר לעצמו, דתיפו"ל מלמען תזכור. ולכאור' צע"ק על קו', שהרי הרמב"ם הביא קרא דזכור גם על מספר לאחר שאינו בנו, וזה א"א ללמוד מלמען תזכור. [ועי' לעיל סוף ס"ק ה' שהק' כע"ז] עוד יל"ע שהרי שפיר נתוסף גם בזכירה בינו לבין עצמו דאינו יוצא אלא בלילה משתחשך, וכמו שכ' הרמב"ם דבעבור זה מגלה על זכור, משא"כ זכירה הנלמד מלמען תזכור אפשר לצאת גם אם התפלל מבעו"י.

אם יוצא בהרהור בזכירה של כל השנה.

טו. מנח"ח ס"ק א (ד"ה וגם) הביא השאג"א סי' יג דסובר שאינו יוצא יד"ח זכירת יצי"מ בהרהור. המעיין בשאג"א יראה שכ' להוכיח דאינו יוצא ע"י הרהור ונלמד מזכירת עמלק שאינו יוצא בהרהור. [עוד כ' השאג"א דלפי התו"כ ריש פ' בחקתי דיש לימוד מיוחד על זכירת שבת וגם על זכירת מרים וגם על זכירת עמלק דאינו יוצא ע"י זכירה בלב, א"כ אין למדים ממנו לזכרון יצי"מ, דג' כתובין הבאין כאחד אין מלמדין, וביצי"מ יוצא ע"י זכרון בלב]. בקרן אורה ברכות (סוגיא דקרי"ש אות יט) הק' על השאג"א דא"כ נבעי ספר כמו בזכירת עמלק, וכתב לבאר באו"א. וברשב"א הובא בעין יעקב (סופ"ק דברכות) כ' וז"ל כדי שלא יעברו דברים אלו מזכרון תזכור בפה בכל יום צאתך מארץ מצרים.

אמנם אכתי יש להעיר על המנח"ח שיש חילוק בין זכירה לסיפור, דאע"ג דבזכירה אינו יוצא בהרהור, מ"מ היכא שהוציא בפיו אע"ג שלא השמיע לאזנו יצא, משא"כ בסיפור נראה פשוט שאפי' במספר לעצמו צריך להשמיע לאזניו. ובפרט לפי טעם החינוך שע"י דיבור מתעורר הלב, שאינו יוצא בלא השמיע לאזניו.

בנדון אם צריך שיהא מצה לפניו בשעת סיפור.

טז. במנח"ח ס"ק ב (ד"ה והנה) כ' דזה פשוט דמצה ומרור אינו מעכב הסיפור וכו'. אמנם המהר"י פערלאו בספר המצות לרס"ג [ח"א עמוד קפח] הביא בה"ג בהל' פסח שכ' וז"ל מי שאין לו יין בלילי פסחים ולא בשר חייב לומר הלכות הפסח, ואומר הללוקה" ומשמע דרק יין ובשר אין מעכבין, אבל מצה שהוא מה"ת ומרור שעיקרו מה"ת שפיר מעכבין אמירת ההגדה. ומביא גם מהל' פסוקות להגאונים [סי' קסה] תשובת רב נטרונאי גאון שהשואלים רצו לומר דגם יין מעכב בסיפור יצי"מ, והוא השיב דהיין אינו מעכב וסודר ההגדה והלל על המצה. ומקורם עפ"י גי' המדרש שכל טוב פ' בא בדברי המכילתא בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך "על שולחנך". והיינו דמצה ומרור מעכבים הסיפור. ובהמשך כ' לבאר מה שהבה"ג השמיט מצות סיפור יצי"מ בליל טו, דאזיל לשי' דמצה מעכב מצות סיפור, א"כ מצות סיפור טפל למצות מצה, לכן לא נמנה למצוה בפני עצמה, כמו דמרור לא נמנה למצוה בפני עצמה.

והנה בשו"ת הרא"ש (כלל כד סעיף ב) ביאר מה שאין מברכין על סיפור ההגדה וז"ל הרבה דברים צוה הקב"ה לעשות זכר ליצי"מ ואין אנו מברכין עליהם כגון הפרשת בכורות וכל המועדים, שאין צריך להזכיר בהפרשת בכורות שאנו עושין אותו זכר

ליצי"מ, אלא שצוה הקב"ה לעשות המעשה וכו' ". וצ"ב מה הדמיון בין הפרשת בכורות שהיא מצוה בפנ"ע, ורק שגם עושין אותה זכר ליצי"מ, משא"כ סיפור יצי"מ שגוף המצוה היא הסיפור מדוע לא יברך על הזכר ליצי"מ. ועי' בד קודש [ח"ה סי' ט] שביאר דשיטת הרא"ש שגם סיפור יצי"מ אינה מצוה בפני עצמה, אלא שהיא השלמה למצות אכילת מצה, וכפי הראשונים שהובאו שמצה ומרור מעכב הסיפור.

וברמב"ן (בעשין הנוספות מצוה טו) כ' וז"ל "ונצטוינו להודות לשמו וכו' ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה כמו שמקרא ביכורים אינו נמנה אחת עם הבאתן, וסיפור יצי"מ עם אכילת הפסח". והנה זה פשוט שמקרא ביכורים אינה מצוה בפני עצמה אלא כהשלמה למצות הבאה, ומבואר ברמב"ן דכמו"כ מצות סיפור הוי כהשלמה למצות אכילת הפסח ואינה כמצוה בפני עצמה. [אמנם העיר הגר"י פערלאוו דהרמב"ן שסובר כהרמב"ם דמצות מרור לא נימנית כמצוה בפני עצמה משום דמרור טפל לאכילת מצה, א"כ מדוע נמנה סיפור יצי"מ למצוה בפני עצמה, מכיון שגם היא טפילה והשלמה למצות אכילה. ואולי יש לחלק דרך היכא ששניהם אותו גדר של מצוה דהיינו אכילה אז אין ההשלמה נחשבת למצוה בפני עצמה, משא"כ כשהשלמה היא מסוג אחר כמו מצות סיפור על מצות אכילת מצה].

והנה בתוספתא פסחים (פ"י הל' ח) תני מעשה בר"ג וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר, הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו לבית המדרש. ופי' במנחת בכורים דכוונת הגביהו לפניהם, היינו סתימת החלון וראו אורו של יום. והק' במשאת משה דהרי בקרות הגבר שהוא לפני עלות השחר עדיין א"א לראות אורו של יום, ולכן פי' דמה שכתוב והגביהו לפניהם הכוונה לשולחן שעליו המצה ומרור, וממילא פטורים ממצות סיפור לפי הנך ראשונים דמעכב שיהא שם המצה בשעת סיפור. [וצ"ל דאחרים הגביהו, דלהם לכאורה האיך מותר להגביה בכדי להפקע מהחיוב. אמנם י"ל דזה רק מהמצוה של כל המרבה, ואין איסור להפקיע עצמו מזה]

אמנם זה פשוט דגם לראשונים אלו לא סגי רק במה שזה על השולחן, אלא בעינן גם שיהא בזמן חיוב מצה, וכמו שביאר הר"י פערלאוו דמבעור יום אין ע"ז עדיין שם מצה ומרור, אלא שם ירק ולחם. וצ"ב בזה.

האם זמן סיפור יצי"מ תלוי בזמן אכילת מצה.

יז. במנח"ח ס"ק ב ד"ה והנה כ' דלראב"ע דאכל מצה אחר חצות לא יצא ידי חובתו, א"כ גם חובת סיפור יציאת מצרים לא יצא אחר חצות. ולכאור' מבואר כן להדיא במכילתא פ' בא דאיתא שם ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם הית' חבורה של

חכמים או תלמידים שצריכים לעסוק בהל' הפסח עד חצות, לכך נאמר ואמרתם זבח פסח וכו', וכ' המשכנות יעקב (או"ח סי' קלט) וכן במשך חכמה (סו"פ בא) דר' אליעזר אזיל לש' בברכות ט. דסובר דזמן פסח עד חצות, ולכן גם חיוב סיפור הוא רק עד חצות מכח קרא דבעבור זה. וכ"כ הריטב"א בביאורו להגדש"פ ד"ה מעשה.

ובהמשך הק' ממעשה דבני ברק שגם ר' אלעזר וראב"ע היו מספרים כל הלילה, ואם חיוב סיפור לדידהו הוא רק עד חצות מדוע סיפרו כל הלילה. ובמשכנות יעקב כ' לתרץ דאינהו מדין זכירת יצי"מ של כל השנה היו עסוקין אחר חצות, אבל חיוב סיפור ליל טו פקע מהם כבר בחצות. ועי' בעמק ברכה שכ' רא"י לסברא זו מגי' הרמב"ם שגרס אמר "להם" ראב"ע, והיינו שהסביר להם דמה שסיפר עד הבוקר הוא משום שסובר דזכירת יצי"מ של כל השנה הוא עד הבוקר. אמנם כבר הק' העמק ברכה דחיוב זכירה דכל השנה, כבר קיים מיד כשהזכיר ושוב אינו מקיים מצוה במה שמאריך, דהרי לא נאמרה מצוה דכל המרבה לספר בחיוב זכירה דכל השנה.

וכ' המשך חכמה [שם] והקהלות יעקב [ברכות סי' ד] דמעשה זה בא כביאור למה שאמר בעל ההגדה לפני כן דכל המרבה הרי"ז משובח, והיינו דכל המרבה יותר מזמן המצוה דהיינו עד חצות הרי"ז משובח. ולכאז', לפי"ז אין ההגדרה דמה שמרבה הוי חלק מגוף מצות סיפור, אלא דגם אחרי גמר קיום המצוה, מצוה עוד לספר. [ויל"ע לפי"ז היכא דלא סיפר כלל עד חצות, האם יש לפי המהלך הזה קיום של כל המרבה, מכיון שביארנו שאין גדר הרבוי נחשב כהמשך של הסיפור או דעכ"פ אין שם כל "המרבה" אלא היכא דקיים עיקר הסיפור, ובלא"ה אין על זה שם מרבה]

וצ"ע מכיון דאינו נהפך להיות חלק ממצות סיפור א"כ מדוע שיהא מצוה חדשה של רבוי ספור. ועוד צ"ע מדוע לא כ' להוכיח כן מר"ג ור"ט ור"ע שסיפרו עד זמן קרי"ש, והא אפי' לרע"ק כמו דזמן פסח הוא עד עמוד השחר כמו"כ מצות סיפור היא רק עד אז, ומדוע המשיכו לספר ביום, ולולא קרי"ש שהיא מצוה עוברת היו ממשיכים עוד, וע"כ דהמשיכו משום כל המרבה, וצ"ע מדוע לא הוכיחו מזה. והמעייין בדברי הקה"י יראה בעליל דיש תקנת חכמים לחייב בסיפור גם לאחר זמן, ורק דתקנה זו לכאורה היא רק כשכבר קיים עיקר המצוה לפני חצות, ובגדר "מרבה" נתקנה.

והנר' בזה, דסברי האחרונים דאע"ג שיש מצוה להרבות יותר מזמן החיוב, מ"מ לא שייך לומר כן אלא עד הבוקר כמו שהוכיחו לראב"ע דזמן הסיפור הוא עד חצות ומצוה להרבות עד עלות השחר, דמכיון דעד אז אכתי לילה הוא שייך להרבות מצות סיפור של הלילה, אע"ג דכבר עבר זמנו. לא כן, לפי רע"ק שסיפר אחר עלות השחר, דלא נאמר להרבות מצות הלילה ביום, אלא מצות הלילה בלילה, לכן הוכיחו רק לפי ר"א וראב"ע.

אמנם אכתי צ"ע דלפי"ז לרע"ק המצוה להרבות הוא כפשוטו, להאריך בסיפור בתוך זמן החיוב, ולראב"ע ור"א המצוה להרבות הוא יותר מזמן חיובו, וזה דבר רחוק. ועוד צ"ע דמהי"ת יהא חיוב לספר לרע"ק ביום אפי' עד זמן קריאת שמע.

והנה לקושיא האחרונה מטין משמי' דהגרי"ז דלפי מה דתני בתוספתא[פ"י הל' ח] דיש חיוב לעסוק בהל' הפסח, מלבד החיוב סיפור, א"כ י"ל דמה שהמשיכו הי' לעסוק בהל' הפסח ואין מבטלין ת"ת אלא משום קריאת שמע, אמנם באמת לא הי' במה שהמשיכו אלא חיוב ת"ת גרידא [וכן כ' העמק ברכה, סדר ליל פסח אות ג]. והנה לרע"ק דמחוייב בין כך כל הלילה בסיפור כמו שמחוייב באכילת מצה כל הלילה, יש ליישב עפ"י מה שכ' לבאר בחסדי דוד[שם] שנוי הלשון המובא בשו"ע דהחיוב הוא עד שתחטפנו שינה, ולא הזכיר שיש חיוב לעסוק כל הלילה, וביאר החסדי דוד דכיון דדרך אנשים שירדמו בשינה, לכן לא הזכיר חיוב לעסוק כל הלילה, ובזה מובן מה דכל המרבה הרי"ז משובח, במה שמתאמץ יותר מהרגל האנשים.

יח. ובעמק יהושע [חלק ב דרוש יא] כ' לחדש מכח קו' המשכנות יעקב, דמדוע המשיכו ר"א וראב"ע עד עלות השחר] דבאמת זמן הסיפור אינו תלוי בזמן חיוב הפסח ומצה, אלא סיפור יציאת מצרים נוהג כל הלילה. ולכאור' צ"ע דהרי בעל הגדה אומר יכול מבעו"י ת"ל בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. וא"כ כמו דאינו נוהג סיפור לפני הלילה מכח בעבור זה, כמו"כ נילף מיני' דלא יהא נוהג אחר חצות דפקע מיני' אז חיוב פסח ומצה. ובהכרח צ"ל דלא נלמד מבעבור זה דרך בזמן חיוב מצה, אלא דנסתפק בעל הגדה דאולי זמנו ביום, וא"כ לא יהא זמנו בלילה כלל, ע"ז נלמד מבעבור זה דלא מיסתבר דבלילה שמצה ומרור מונחים לפניו לא יהא מקיים סיפור יצי"מ, ונלמד מזה דהמצוה היא כל הלילה, ושפיר יכול לקיים גם בזמן חיוב מצה ומרור. אמנם לפי"ז לכאור' אפי' בבין השמשות יוכל לקיים סיפור יצי"מ, דהרי בתרוה"ד סי' קלז כ' דסיפור אינו נוהג אלא משתחשך משום דמבעבור זה נלמד דזמנו כזמן חיוב מצה דמבואר בתוס' פסחים צט: דאינו יוצא חיוב מצה אלא משתחשך, וא"כ אם נימא דבעבור זה אינו מגלה אלא שזמנו בלילה, ולא דבעינן דוקא בזמן חיוב מצה, מדוע לא יצא בין השמשות.

ובאמת יש לתמוה על חידושו של העמ"י מגמ' מפורשת פסחים (דף קטז:): מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף רב יוסף וכו' קסברי רבנן מצה בזה"ז דרבנן, והיינו דסומא אינו מוציא ידי סיפור יצי"מ רק אם מצה דרבנן. ולפי העמ"י דחיוב סיפור הוא מצוה בפני עצמה, וזמנה חלוק מזמן אכילת מצה, א"כ אע"ג דמצה מדרבנן אכתי יתכן דחיוב סיפור בזה"ז דאורייתא, וא"כ האיך סומא יכול להוציא, הא אינו בר חיובא בחיוב דאורייתא. ומבואר איפה דחיוב סיפור תלי בחיוב מצה, ואם מצה דרבנן אז גם סיפור בהכרח

מדרבנן. [ובלא"ה ק' מגמ' הנ"ל, לפי כל השיטות דסברי שאין מצות סיפור חלק מקיום מצות מצה ומרור].

האם שומע כעונה מועיל במצות סיפור בליל טו.

יט. במנח"ח ס"ק ד' כ' להוכיח מפסחים (דף קטז:): הובא אצלנו [בס"ק הקודם] דמבואר משם דמחוייב מוציא חבירו ידי חובתו. ועי' ראבי"ה (מגילה סי' תקצז) שכבר הוכיח כן. ועי' אור זרוע (חלק ב' סי' רסו). אמנם בשבב פסח על הגדש"פ (מגיד אות ב) כ' דמדכתיב והגדת לבנך אינו יכול לצאת ע"י שומע כעונה. וכבר העירו עליו מגמ' מפורשת שהביאו כל הראשונים האלה. והנה לפי מה שכתבנו לחדש בדעת הרמב"ם שיש חיוב מסויים בסיפור לבנו, והיינו המצוה של להודיע לבנו, א"כ אם ישמע מאחד שמספר למי שאינו בנו, יש להסתפק האם ע"י שומע כעונה יוכל להשתנות הקיום סיפור שיוכל לצאת בו המצוה המסויימת לבנו. ואם נימא שאינו יוצא בכה"ג, יש לדון מה הדין היכא שישמע מאחד שכבר קיים המצוה [ועי' לקמן ס"ק כד לענין יצא מוציא בדאורייתא], האם בזה אע"ג שאינו מספר לבנו, מ"מ לא נקבע בזה שם סיפור מסויים, ויכול השומע לצאת בזה ידי חובת סיפור לבנו, או דנימא דגם היכא שקיים המצוה, מ"מ לגבי המעלה של המרבה הרי זה משובח גם יכול להקבע בשם סיפור למי שאינו בנו. ובאמת אפי' היכא שהאומר מספר לבנו, מ"מ היכא שבנו של השומע גם שומע ממנו, יתכן דאין השומע יוצא בזה יד"ח, דכיון שביארנו שיש חיוב מסויים לחדש לו דבר, א"כ מכיון שכבר נודע לבן ע"י העונה אין השומע מוסיף לו כלום, או דנימא דכיון דנודע לו בב"א ע"י שתייהם שפיר נחשב דהאב ע"י שומע כעונה נחשב כמודיעו. [וכל הספק הוא רק על הצד דשומע כעונה הוא שהשמיעה נחשב כעניי'].

בגדר חיוב שומע כעונה.

והנה בשו"ע הרב (או"ח סי' תעג סעיף כד) כ' דבני הבית שיוצאים בשמיעה אין צריך שיהי' קערה נפרדת בפניהם. ומדויק מזה דאם אינם שומעים מהבעה"ב צריך שיהא קערה לפני כל אחד. והנה החזו"א (או"ח סי' כט) כ' לבאר ב' מהלכים בשומע כעונה. א. עצם השמיעה נחשב כדיבור באופן ששומע מבר חיובא או דאין השמיעה רק היכ"ת כדי לייחס הדיבור לשומע. ועיי"ש נפק"מ לענין מה שכ' תוס' פסחים (דף צט: ד"ה לא יפחות) אם בקידוש צריך שיהא כוס לכל או"א, דאם נימא כצד הראשון אזי בעינן שיהא כוס לכל אחד, משא"כ לפי הצד השני מתייחס הדיבור עם כל התנאים לשומע ושוב אין

השומע צריך כוס. [ועי' בשו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' עה ובשו"ת חסד לאברהם קמא סי' ה שכ' דלא מהני שומע כעונה היכא דבעינן קריאה מתוך הכתב, רק באופן שהשומע שמע מתוך הכתב].

ומעשה, כיון דאם כל אחד אומר הגדה צריך קערה נפרדת, א"כ מה שבשומע כעונה אינו צריך, לכאורה הוא משום דשומע כעונה אינו נחשב השמיעה כענייה, אלא דע"י השמיעה מיחסים הענייה אליו. ובאמת מצאנו השו"ע הרב לשיטתו (או"ח סי' ריג סעיף ו) שכ' בדין שומע כעונה וז"ל ואף שהשומע כעונה, מ"מ המברך הוא עיקר, שהוא נעשה שליח לכולם להוציאם ידי חובתם, וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו, וכאילו כולם מברכים ברכה אחת היוצא מפי המברך, שפיו כפיהם וכו'. ומבואר להדיא שסובר שאין השמיעה נחשב כדיבור, אלא שיוצא ע"י דיבור של העונה.

כ. **והנה** לפי מה שביארנו [בס"ק ה] דלפי החינוך כל פרטי המצוה נלמדים מוהגדת, וא"כ גם סיפור לעצמו נלמד מקרא דוהגדת, א"כ מוכח דעיקר יסוד המצוה היא זכירה, ורק דצורת המצוה היא ע"י סיפור וזה שייך גם ע"י סיפור לעצמו, א"כ שפיר שייך לצאת מדין שומע כעונה, מכיון שאין הגדרת הסיפור חיוב להשמיע לאחרים, אלא חיוב של דיבור אם דין קדימה שיקיימו עם בנו או עם בן חבירו, ואם לאו אפי' אם עצמו.

אמנם לפי הרמב"ם שהוכחנו [בס"ק ד] שסובר דמוהגדת לא נלמד אלא חיוב סיפור לבן, א"כ משמע שאין זה סתם חיוב דיבור לבן, אלא שהוא חיוב להשמיע לבן, ובפרט לפי מה שחידשנו שיש חיוב להודיע לבן כלשון הרמב"ם, א"כ עיקר המצוה מה שמודיע ולא הדיבור, מנא לן דמועיל בכה"ג שומע כעונה. והנה הבית הלוי כ' לחדש דברכת כהנים לא מהני ע"י שומע כעונה משום שצריך בקול רם. ובכתבי התלמידים בשם הגר"ח כ' לבאר דהכוונה משום דהמצוה שישמעו הברכה, והיינו דעצם הדיבור אינה המצוה רק מה שצריך להשמיע הברכות, ובזה לא מהני שומע כעונה. והנה מכיון שמבואר בגמ' פסחים הנ"ל שאפשר להוציא אחרים בסיפור יצי"מ מבואר דגם בדבר שעיקר חיובו להשמיע מהני שומע כעונה, ודלא כהבית הלוי. ועי' בשו"ת ראשית בכורים סי' ד (לר' בצלאל הכהן מווילנא) שאכן נקט בפשיטות דמהני שומע כעונה בברכת כהנים.

האם לפי החינוך שייך בסיפור שומע כעונה.

כא. **לפי** טעם החינוך שצריך להוציא הדברים מפיו כדי שיתעורר לבו בדבר, יש לדון שלא יועיל בכה"ג מטעם שומע כעונה, דעד כמה שהמצוה על כל אחד לספר ולהתעורר על ידי כך, האיך ע"י הדין של שומע כעונה יתעורר בכך. ואולי י"ל [וראיתי מבארים כן]

דמה שמבואר בפסחים דאפשר לצאת ע"י אמירת אחר אינו מדין שומע כעונה, אלא משום דמצות סיפור יצי"מ ניתנה באופן שאחד יספר ואחרים ישמעו, וזהו הצורה לקיים המצוה, ואין חיוב על כל אחד להיות מספר, אלא להיות חלק מהקיום של מצות סיפור יצי"מ. אמנם יש לדון דזה רק לגבי להוציא בני ביתו, אבל בסיפור לבנו שפיר מחוייב כל אחד לספר לבנו, ובי רב יוסף לא היו אב עם בנו מסובין שם.

כב. ובזה לא הרווחנו לפי השו"ת הרא"ש (כלל כד סעיף ב) שכתב שאין חיוב סיפור מה"ת רק כשבנו שואלו, ולפי"ז לכאורה בודאי אינו חיוב אמירה אלא חיוב של להודיע לבן, ולדידי' מה שמבואר בגמ' שר' יוסף יכול להוציא רק משום דמצה דרבנן, הא אם מצה דאורייתא אינו יכול להוציא, ע"כ מירי שהי' מוציא ע"י אמירת הגדה אב שהי' מסובין עם בנו ושואלו הבן, דאל"ה הרי אפי' אם מצה דאורייתא אין חיוב מה"ת לספר בלי בן השואלו, וע"כ דגם בהודעה מדין שומע כעונה הוא. ויש לדחות דגם ר' יוסף לא הי' מספר לבנו השואלו, ורק אם מצה דאורייתא מכיון שהוא סומא הוי תרי דרבנן והאחרים אינם אלא חד דרבנן, אמנם צ"ב דגם עכשיו דמצה דרבנן הוי ר' יוסף תלת דרבנן והם רק תרתי דרבנן.

כוונה במצות סיפור יצי"מ.

כג. במנח"ח ס"ק ד' כ' דלענין כוונה דינו כמו בכל מצוות התלויות בדיבור. והנה בתלמידי רבינו יונה ברכות (דף ו. בדפי הרי"ף) כ' לחדש דאפי' למ"ד שסובר דמצוות אין צריכות כוונה, היינו בדבר שיש בו מעשה שהמעשה הוא במקום כוונה כגון נטילת לולב דאמרי' מדאגבהו נפק בי', וכן כל כיוצא בזה, אבל במצוה שתלויה באמירה בלבד צריכה כוונה, שהאמירה היא בלבד וכשאנו מכיין באמירה ואינו עושה מעשה, נמצא כמי שלא עשה שום דבר מהמצוות.

והנה בחיי אדם (כלל קל סעיף יט) כ' שיכוין או יאמר קודם הגדה לצאת ידי מצות סיפור יצי"מ. והנה בעמק ברכה (הגדה, א) כ' ששמע מהגרי"ז שראה שהגר"ח הי' מצוה בליל הסדר שיכוונו לצאת בג' דברים, והיינו דרך סיפור שאלה ותשובה, מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וטעמי המצות של ר"ג. ויש לדון האם יכול לכוין שלשתן לפני שמתחיל מצות סיפור או שצריך לכוין לפני כל חלק, כוונה השייכת לחלק ההוא.

כד. במנח"ח (ס"ק ד' ד"ה וגם) כ' דלפי הבעה"מ דבמצות דרבנן ליהנות נתנו, יהא אסור להוציא חבריו שמודר ממנו הנאה במצות סיפור, מאחר שיתכן שהחיוב דאורייתא יצא בהזכרה כל שהוא. ומבואר דנקט דלפי הבעה"מ בכל המצוות דרבנן ליהנות נתנו.

אמנם בשדה חמד (כללים, מערכת מ כלל צח) הביא בשם שו"ת מהר"י אשכנזי סי' ח שכתב דגם הבעה"מ מודה דבמצות דרבנן לאו ליהנות ניתנו משום שהם כעול על צאורו, ורק בתקיעות דתענית דהוי כרפואה למכה ולא חובה סובר דליהנות נתנו.

כה. עוד כ' המנח"ח דבדאורייתא אם יצא מוציא או לא עי' שאג"א וכו'. בטורי אבן ר"ה (דף כט.) כ' בדעת רש"י שבמצוה דאורייתא מי שיצא כבר אינו מוציא, ובוה מיישב מה דהגמ' נקטה הלל ומגילה שהם מדרבנן, דרק בהנהו אם יצא מוציא, אבל במילי דאורייתא היכא שיצא שוב אינו מוציא. ולפי"ז גם במצות סיפור שהוא מה"ת אם יצא אינו מוציא.

כו. במנח"ח ס"ק ה מביא שיטת תר"י ריש ברכות דסברי דמפלג המנחה יוצא ידי חובת זכירה של לילה. ועי' שם היטב דמשמע לכאורה דרק משקיעת החמה יוצא אבל לא מפלג המנחה. והנה בשאג"א סי' ח מק' דסו"ס מאחר שמרבין מכל שיש חיוב זכירה בלילה, מדוע לא יהא כמו כל שמצותן בלילה דאינו יוצא רק בודאי לילה. עוד הק' על הדמיון לתפילה, דהא תפילה תיקנו כנגד תמידין, ולכן מפלג המנחה שלר"י א"א להקריב עוד התמיד וגם להתפלל מנחה, מתחיל זמן ערבית משא"כ זכירת יצי"מ הוא חובת לילה. עוד כ' השאג"א להוכיח דיש תנאי שסברי דמובשכבך דנלמד זמן שכיבה, וזמן זה הוא כשעדיין יום, מ"מ פשוט להני תנאי דזכירת יצי"מ אינו אלא בלילה. [והנה לעיל ס"ק ז כ' לדייק בשי' הרמב"ם שזכירת יצי"מ בכל השנה אינה מצוה בפני עצמה אלא כחלק מקריאת שמע, א"כ צ"ב מדוע ישתנו זמנם זה מזה לפי השאג"א. וכמו"כ צ"ב לפי התר"י שסובר דקריאת שמע אינו יוצא ואפי"ה יוצא ידי זכירה. ועי' בשו"ת בית יצחק או"ח סי' יב ס"ק ב שנקט דכיון דיצי"מ מצותו רק בתור חלק מקריאת שמע, א"כ מכיון דנשים פטורות מקריאת שמע פטורות גם מזכירת יצי"מ אפי' אם אינו נחשב זמן גרמא].

כז. עוד הביא המנח"ח מהשאג"א סי' ט דרק לענין קריאת שמע אמרי' דמשעלה עלות השחר עדיין הוי זמן שכיבה, אבל לענין יצי"מ תלוי בלילה, ומשעלה עלות השחר כבר אינו לילה. אמנם באור שמח (פ"א מהל' קרי"ש הל' ג) כ' דגם זכירת יצי"מ שוה לקרי"ש ויוצא עד הנץ החמה. ובדברי התר"י יש לעיין אם יוצא אז ידי חיוב זכירה של לילה, מכיון שכ' שם ק"ו לענין זכירת יצי"מ מקרי"ש, ולא דן ק"ו ממה שמזכירין בכה"ג יצי"מ של לילה.

בחיוב נשים במצות סיפור יצי"מ.

כח. במנח"ח (ס"ק י) תמה על החינוך מדוע נשים יתחייבו במצות סיפור, מכיון דהוי מעשהז"ג. ובשי' הרמב"ם רצה לדייק דמדלא קחשיב ל' עם מעשהז"ג שנשים חייבות כמו מצה והקהל, בהכרח נשאר כמו בכל מקום דזמן גרמא נשים פטורות. אמנם במנחה חרשה ובשאלת יעקב (סי' יב, יג) כ' דכיון שהרמב"ם בסה"מ לא מנה אותם בסוף מנין העשין עם אלו שנשים פטורות יש להוכיח מזה שנשים חייבות במצות סיפור. וביאור הדבר נראה עפ"י מה שכ' המהר"ם שיק (על ספר המצוות) דכיון דחיוב מצה בנשים נלמד מהיקש בריש אלו עוברין, מקרא דפ' ראה דכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, ואיתקש אכילת מצה לאיסור חמץ, ולכן נשים חייבות. אמנם מכיון דבהאי קרא כתיב לחם עוני דדרשו מיני' בפסחים (דף לו.) לחם שעונים עליו דברים הרבה, דהיינו סיפור הגדה כמו שפרש"י שם, א"כ גם זה הוקש לאיסור חמץ ונשים חייבות. ובזה כ' ליישב מה שמקשים על הגמ' שמביאה להיקש הקרא בפ' ראה, דהרי ה' אפשר להביא קרא דפ' בא דגם שם הוקש אכילת מצה לאיסור חמץ, אלא משום דלחם עוני לא כתיב אלא בפ' ראה, לכן הביא קרא זה כדי שגם חיוב סיפור יהא הוקש אצל נשים לאיסור חמץ.

אמנם יש לבאר באו"א עפ"י שנתבאר לעיל [בס"ק טז] דחיוב סיפור אינו חיוב בפני עצמו, אלא שהוא השלמה למצות אכילת מצה, והיינו לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה, וכיון דנשים חייבות במצה לכן חייבות גם במצות סיפור שהוא כהשלמה למצות מצה. ועי' בכתבי רבינו הקה"י (מועד) שגם הוכיח מהגמ' בפסחים דאם חיוב מצה דרבנן אז גם מצות סיפור דרבנן, וא"כ בנשים שחיוב מצה אצלם ה"ה שמחויבות במצות סיפור.

ועוד יש לבאר עפ"י המראה כהן פסחים (דף קטז:) שכ' לחדש דאפי' לר' יהודה דסומא פטור מן המצוות, מ"מ חייב במצוות ל"ת, והרי כתיב (שמות יב, ג) זכור את היום הזה ולא יאכל חמץ, והוקשו להדדי, ולכן סומא חייב, ומה"ט יש לחייב גם נשים במצות סיפור. [וכיון שהם בכלל קרא דזכור כבר ישנם גם בקרא דוהגדת].

בענין אף הן היו באותו הנס אם הוא מדאורייתא או מדרבנן.

כט. במנח"ח (שם) כ' דכבר הוכיחו התוס' דדבר זה אינו אלא דרבנן. אמנם באשל אברהם (או"ח סי' תעט ס"ק ב) ובשו"ת בנין ציון החדשות (סי' מג) כ' דלפי תוס' מגילה (דף ד. ד"ה שאף) שכ' בתי' שני רבינו יוסף איש ירושלים דבאמת מצד אף הן היו באותו

הנס חייבים גם מדאורייתא, א"כ יש לחייבם מצד זה במצות סיפור מה"ת. ומה דבסוכות נשים פטורות הוא רק מכח מיעוטא דקרא.

בזכירת יצי"מ בכל השנה אם הוי זמן גרמא.

ל. במנח"ח (שם) הביא השאג"א דזכירת יצי"מ דכל השנה גם נשים פטורות משום דהוי זמן גרמא, וביאר שם דיש חיוב מסויים להזכיר ביום ואינו יכול להשלים חיוב זה בלילה וכמו"כ יש חיוב להזכיר בלילה וא"א להשלים ביום. ועי' בעמק יהושע (ח"ב דרוש יא) שביאר דהזכרה דיום הוא בבחינת להגיד בבוקר חסדיך על הניסים הגלויים, והזכרה בלילה על הניסים הנסתרים בבחינת ואמונתך בלילות, ולכן נחשב זכירה למעשהז"ג. ותפלה דנשים חייבות לפי"ז אינו משום דזמן תפילה כל הזמן, ע"י הג' תפילות, אלא כמו שמבואר בברכות (דף כ:) דנשים גם בעו רחמי. אמנם המג"א (או"ח סי' ע"ס"ק א) ובשו"ע הרב (שם) כ' דאין זכירה מעשהז"ג מכיון דחייבים ביום ובלילה. וצ"ב לדידהו מדוע בתפלה הוצרך לטעם של רחמי, מכיון שמחוייב בתפילה ביום ובלילה.

בגדר החיוב של אף הן היו באותו הנס.

לא. והנה בגדר החיוב של אף הן היו באותו הנס נחלקו האחרונים. הבית יוסף (או"ח סי' תרפט ד"ה ומ"ש עבדים) כ' לחדש דלפי טעם הרשב"ם עבדים פטורים מכיון שהנס לא נעשה על ידם, משא"כ לפי טעם רש"י ותוס' חייבים משום שאף הן היו באותה גזירה. אמנם בשפת אמת (מגילה דף ד.) כ' שמה שהיו באותו הנס אינו עצם המחייב, אלא דבגלל זה כללו אותם בתקנת חז"ל, ולכן גם עבדים שהם כמו נשים איכללו בתקנת חז"ל, וגם לפי הרשב"ם עבדים יהיו חייבים. ובזה יש להבין כוונת הגרעק"א (מגילה פ"ב מ"ד) שכו' לבאר בדעת התוס' פסחים דף קח: שכו' לחלק בין מצוה דאורייתא דלא אמרי' בי' אף הן היו באותו הנס למצוה דרבנן, משום שאף הן היו באותו הנס אינו חיוב מחודש אלא שכלולים בחיוב התקנה, וזה שייך רק בחיוב דרבנן. אמנם בטורי אבן (מגילה דף ד.) כ' דהוי חיוב מחודש בנשים ובזה רצה לבאר השיטות שסוברות שאינם יכולות להוציא אנשים. ועי' שו"ת חוות יאיר (סי' י) שהשואל נקט כהטור"א.

ונראה ביאור מחלוקתם עפ"י מה שכו' הגריז (סטנסיל) ערכין דף ג. להסתפק בגדר החיוב של אף הן היו באותו הנס, האם זה סיבה שלא יהא כאן פטור של מעשהז"ג, וא"כ נשים חייבות מצד עיקר החיוב כמו אנשים וגם עבדים חייבים [וכהצד הזה נקט השפ"א

והגרעק"א], או דגדר החיוב הוא חיוב מיוחד של נשים אע"ג דחל בהו פטורא של מעשהז"ג, ואז בעבדים לא תיקנו חיוב מיוחד זה. [וכהצד הזה נקטו הבית יוסף והטורי אבן]. ועי' בריטב"א מגילה (דף יט:) וז"ל ורבנן סברי דנשים בעלמא בנות חיובא נינהו מחייבים בזו, שעשו אותם כאלו היא מצוה שלא הזמן גרמא וכו' ", ומיירי שם לענין גדר החיוב של אף הן היו באותו הנס.

מיהו נראה פשוט דכל זה אם החיוב אינו אלא במצוה מדרבנן, אבל לפי תירוץ ראשון בתוס' מגילה דיש חיוב מדרבנן במצוה דאורייתא מכח אף הן היו באותו הנס, נראה דהגדר הוא שיש מחייב מיוחד לנשים מה"ת דאי הוי סברא שאין כאן פטור של מעשהז"ג א"כ יתחייבו גם מה"ת. ומעתה יש לדון האם רבינו יוסף איש ירושלים שכ' שחייב מדאורייתא מצד אף הם היו באותו הנס, האם מודה לתי' קמא שהוא חיוב מיוחד, אלא שסובר שהוא חיוב מיוחד מה"ת, או שסובר שנכללו בכלל החיוב של אנשים ולכן במצוה דאורייתא חייב מה"ת.

ולפי הצד הראשון יש מקום להקשות מה שלא תירצו התוס' במגילה (שם) דאיצטריך קרא במצה לחייב עבדים, דכיון שתוס' הבינו שאף הן היו באותו הנס חייב מה"ת מצד חיוב מיוחד, א"כ בעבדים א"א לחייב מצד חיוב מיוחד, ושפיר הוצרך קרא במצה לחייב עבדים. [ועי' פלתי יו"ד סי' א ס"ק ג שהק' כן]

והנה בשיטת הבה"ג שסובר שחלוק חיוב נשים במקרא מגילה מאנשים ואינם מצווין אלא בשמיעה, ע"כ דנקט דאף הן היו באותו הנס הוא חיוב מיוחד בנשים, ודו"ק.

שיטת הרמב"ם לגבי אף הן היו באותו הנס.

לב. ברמב"ם (פ"א הל' מגילה הל' א) פסק דנשים חייבים במקרא מגילה וגם מוציאות אנשים כשי' רש"י, אמנם בעבדים שיטתו דרק עבדים משוחררים חייבים. וביאר הגרי"ז דמוכח בדעת הרמב"ם שנקט דאף הן היו באותו הנס הוא חיוב מיוחד לנשים, ולכן עבדים כנענים פטורים, אמנם אם נימא דהוי סיבה שלא יחול פטור דזמן גרמא וחייבין בחיוב אנשים אז גם עבדים יהיו חייבים. וצ"ב לפי מהלך זה האיך נשים מוציאות אנשים מכיון שהוא חיוב מיוחד לנשים. ואפ"ל דגם מקרא מגילה אינו אלא מדרבנן ולכן חיוב מיוחד שלה יכול להוציא חיוב דרבנן של איש. אמנם בטורי אבן[הובא בס"ק הקודם] נקט דכיון דאסתר ברוה"ק נאמרה א"כ הוי כחיוב דאורייתא, ואין אשה יכולה להוציא ע"י חיובה המיוחד, וא"כ צ"ב בדעת הרמב"ם.

והנראה בזה, דיש לחדש לפי הרמב"ם דמה דעבד פטור ממצוות שאשה פטורה אינו משום דנלמד מהגז"ש דלה לה שמה שאשה פטורה גם עבד פטור, אלא דהוי גלוי מילתא דכמו שנאמר פטור דזמן גרמא באשה כמו"כ נאמר פטור זה בחיובו של עבד. ומעתה שפיר שייך שבאשה מכח אף הן היו באותו הנס לא נאמר פטור של זמן גרמא, ואעפ"כ בעבד שאין טעם זה יחול על חיובו פטור של זמן גרמא, מכיון שאין חיובו תלוי באשה שהרי יש לו חיוב נפרד כמו שנתבאר.

ובזה יש ליישב שי' הרמב"ם (פי"ב מהל' ע"ז הל' ב) שפסק דאשה שגילחה או נתגלחה פטורה, אמנם העבד הואיל ויש להם זקן אסורים בהקפה. והק' המל"מ דכיון דפטור אשה לפי מסקנת הגמ' נלמד מגז"ש ולא מסברא, האיך עבד חייב הרי דינו כאשה. ולהמבואר מיושב דכיון דעבד שיש לו זקן אינו בכלל הך מיעוט של כל תשחית פאת זקניך, שוב מה שאשה פטורה אין זה מכריח שגם העבד יהי' פטור, מכיון שגם לעבד יש מחייב נפרד.

לג. במנח"ח (ס"ק י ד"ה ואפשר) כ' דיתכן דחיוב נשים נלמד בגז"ש זכור זכור מקידוש של שבת שנשים מצוות. ושוב כ' ועי' דף קיז: דילפינן הזכרת יצי"מ מלמען תזכור ולא מן זכור. וצ"ב מה כוונתו בזה. והנה אשה שמצווה בקידוש היום מצווה גם בזכירת יצי"מ בתוך הקידוש, אע"ג שהיא פטורה מזכירה גרידא, וטעמו משום דחיוב זכירה נעשה חלק מהקידוש ולכן גם אשה מצווה בזה. [וכמו"כ הי' מקום לפטור אשה מזכירה בכל השנה לפי מה שנתבאר שזכירת יצי"מ הוא חלק מקרי"ש, והרי אשה פטורה מקרי"ש משום דהוי זמן גרמא, אמנם במג"א הובא בס"ק ל מבואר דלא כן]. במהר"ם שיק (מצוה כא אות ג) כ' להק' על השאג"א שפוטר נשים מחיוב זכירה בכל השנה מהך גמ' דכיון דלמדין זכור דשבת מלמען תזכור, הרי אין גז"ש למחצה, וא"כ כמו דנשים מחוייבות לקדש השבת, כמו"כ חייבות בזכירה כל יום.

לד. במנח"ח (ס"ק י ד"ה ואין ראי') כ' אבל על האשה ודאי אין מצוה כלל. ובאמת מצאנו כן גם לענין בן דבנו שואלו, והבן בודאי אינו מחוייב מה"ת, וע"כ משום מצות האב, כמו"כ י"ל באשתו שואלו.

לה. במנח"ח (שם) הזכיר לגמ' דפסחים לגבי מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא, וצ"ב מדוע לא הוכיח ממה שאמרו שם דאם חיוב מצה דרבנן אז גם חיוב סיפור דרבנן, דחזינן לכאורה שחיוב הגדה תלוי בחיוב מצה, וא"כ גם בנשים שחייבות במצה יש לחייב בסיפור מה"ט. [ועי' לעיל בס"ק כח מה שכתבנו בזה].

ח"ע וחב"ח במצות סיפור יצי"מ.

לו. במנח"ח (שם ד"ה והנה) כ' דחציו עבד וחציו בן חורין אף לעצמו אינו מוציא כמו שופר. והנה במגישי מנחה (מצוה תה ס"ק לז, לח) כתבנו לבאר מה ההבדל בין תקיעת שופר דאין ח"ע וחב"ח יוצא ע"י עצמו לנטילת לולב שיוצא ע"י עצמו בשני אופנים. במהלך הראשון ביארנו עפ"י הצפנת פענח דרך בתקיעת שופר שעיקר המצוה היא גם השמיעה, א"כ נחשב שצריך להוציא את עצמו אפי' באופן שהוא תוקע בעצמו, ואינו כמו בנטילת לולב שאינו צריך להוציא את עצמו, אלא שיוצא בנטילתו גרידא, ולכן רק בתקיעת שופר יש גריעותא שלא יוכל חלק העבדות להוציא חלק הבן חורין. ובמהלך השני נתבאר שם עפ"י האבני נזר (או"ח סי' מ) דמה שבכל המצוות מקיים הח"ע וחב"ח הוא משום דאע"ג שאין חלק הבן חורין משלים את המעשה מצוה לבר, מ"מ הוי כזה אינו יכול וזה אינו יכול לענין שבת דשניהם חייבים, וכמו"כ כאן מתייחס כל המעשה גם לחלק הבן חורין.

עכ"פ לפי שני המהלכים לכאורה בסיפור יציאת מצרים אין המצוה להוציא עצמו, אלא לצאת ע"י סיפורו, וא"כ הוי כמו נטילת לולב דשפיר יוצא בעצמו, ודלא כהמנח"ח. ונר' דאפי' להב"י בסי' תרפט שסובר דגם במגילה אינו יוצא ע"י עצמו, התם נמי משום שצריך להוציא את עצמו כמו בתקיעת שופר, מכיון שיש חיוב שמיעה ע"י קריאה בקריאת המגילה, ודו"ק היטב.

אמנם אם נימא דבסיפור יצי"מ גדר המצוה אינו סתם סיפור אלא להשמיע לאחרים, א"כ יתכן דכמו דבתקיעת שופר אינו יכול להוציא את עצמו, כך בסיפור החיוב הוא להשמיע ע"י בר חיובא. מיהו זה אינו, שהרי בהשמעה שלו אינו מוכרח להוציא אחרים, וא"כ י"ל דלא נצטווה ח"ע וחב"ח אלא בהשמעה שיכול לעשות, ותו לא.

חרש המדבר ואינו שומע במצות סיפור יצי"מ.

לו. במנח"ח (שם) כ' לדון אם חרש המדבר ואינו שומע חייב בסיפור יצי"מ שהרי צריך להשמיע לאזניו. ונר' דיש לחלק בין לא השמיע לאזניו באדם השומע, דאז יתכן דבמצות סיפור יצי"מ אינו יוצא כלל, משום דהמצוה היא להשמיע לאחרים, ואם לא השמיע לאזניו אין כאן סיפור הראוי להשמיע לאחרים [ועי' לעיל ס"ק טו], אבל חרש המדבר ואינו שומע אם מדבר בקול, אע"ג שאינו משמיע לאזניו יש כאן סיפור הראוי להשמיע לאחרים, ואז יהי' דינו כמו בכה"ת לענין לא השמיע לאזניו. מיהו עי' בב"י (או"ח סי' תרפט סעיף ב) שכ' דגם למ"ד לא השמיע לאזניו יצא, מ"מ לענין קריאת

המגילה שאני, וחרש המדבר ואינו שומע אינו יוצא משום דליכא פרסומא ניסא. ונר' דרק לענין קריאת המגילה בעינן שיהא פרסומא ניסא בשבילו, ולא מהני מה שיאמר בקול שאחר יוכל לשמוע, אבל בסיפור ההגדה יתכן כמו שביארנו.

והנה במנח"ח כאן נסתפק אם מדבר ואינו שומע מחוייב בסיפור. אמנם באמת יתכן דאפי' אם הוא בר חיובא ורק שאינו יכול לצאת, מ"מ אינו מוציא אחרים, עפ"י המבואר במגילה דף יט. דאפי' אם לא השמיע לאזנו יצא בדיעבד, מ"מ אינו יכול להוציא אחרים. וכבר הארכנו בזה במגישי מנחה (מצוה תה"ס"ק מא והלאה) לבאר עפ"י האחרונים דלא השמיע לאזנו הוא חסרון בדיבור, וא"כ אינו יכול להוציא אחרים אם נבאר דגדר שומע כעונה הוא שהדיבור של השני מתייחס אליו, עיי"ש היטב.

לח. במנח"ח (שם) כ' ומדרבנן בודאי גם נשים חייבות וכו' ועי' שו"ע סי' תעב סעיף יד כתב דנשים חייבות במצות הנוהגות באותו לילה, ויתכן שאין זה אלא מדרבנן. ועי' בפרי מגדים (או"ח סי' תעב בא"א ס"ק טז) דאין החיוב אלא מדרבנן.

לט. במנח"ח (ס"ק יא) כ' ועשה זו כשאר עשה לענין כפיי' ובזבזו ממונו וכו' לכאורה לא שייך כאן בזבזו ממונו אלא באופן שקונסים אותו על מה שיספר, שהרי אינו צריך כאן לקנות כלום. ויש בזה נפק"מ אם יוצא בזכירה בעלמא או שצריך דוקא סיפור כמו שנתבאר, ואכמ"ל. ולפי הראשונים הובאו לעיל [בס"ק טז] הסוברים שאין חיוב הגדה רק כשיש מצה ומרור לפניו, שפיר שייך במצות סיפור בזבזו ממונו לגבי מצה ומרור.

אם יוצא מצות סיפור יצי"מ כשאומר בלה"ק ואינו מבין.

מ. במנח"ח (שם) כ' דאם אינו מבין, אם יש חילוק בין לה"ק או לשון אחר וכו' ועי' ברמ"א (או"ח סי' תעג סעיף ו). עכ"ד. הרמ"א (שם) כ' דיאמר בלשון שמבינים הנשים והקטנים. ובמ"ב (שם ס"ק סד) מבאר דהא דבעינן שיבינו הנשים הוא משום שגם נשים חייבות באמירת ההגדה. אמנם המנח"ח ציין שם לאו"ח סי' סב ושם נאמר דלענין קריאת שמע נאמרת בכל לשון. ובאחרונים כ' עפ"י התוס' בסוטה דף לב. דאין צריך להבין הלשון. אמנם הביאור הלכה שם מכריע דבלה"ק מועיל אפי' אם אינו מבין הלשון, משא"כ בשאר לשונות אינו יוצא אלא אם נמצא במקום שמדברים באותו לשון וגם שהוא יבין הלשון. ורבותינו מבארים דלה"ק שהוא לשון בעצם מועיל אפי' אם אינו מבין, משא"כ שאר לשונות שאינם לשון בעצם אינו מועיל אלא אם מבין מה שאומר, דלמי שאינו מבין אין לזה תורת לשון.

והנה לפי המנח"ח שמדמה סיפור יצי"מ לשאר מצוות, א"כ מדוע כ' הרמ"א שהנשים צריכות להבין, הרי אם יאמר ההגדה בלשון הקודש שפיר יכולה האשה לצאת אע"פ שאינה מבינה מדין שומע כעונה. והנראה בזה לפי מה שמבואר (או"ח סי' קצג סעיף א) דאם אחד יודע לברך והשני אינו יודע, מברך היודע ויוצא השני אם מבין לשון הקודש וכו' אבל אם אינו מבין אינו יוצא בשמיעה. הרי חזינן שהמחבר נקט דחלוקה הדין לענין שומע כעונה, וכאן אפי' בלה"ק צריך להבין הלשון. ולפי"ז ה' אפשר לומר דלכך כ' הרמ"א שצריך לומר בלשון שמבינות, דבלא"ה הרי אפי' בלה"ק לא אמרי' שומע כעונה. ונר' בביאור הדבר משום דהיכא שאינו מבין אז חסר בשומע, דרק שמיעה שמבין נאמר בו שומע כעונה. אמנם הרמ"א (או"ח סי' קצט סעיף ז) פסק דנשים שאינם מבינות יוצאות יד"ח בזימון, וא"כ שיטת הרמ"א דמהני לשון הקודש אפי' אם אינו מבין גם לענין שומע כעונה, והדרא קושיא לדוכתה בשי' הרמ"א לפי הבנת המנח"ח. ונראה בזה לפי הגר"א (שם ס"ק ט) שביאר דברי הרמ"א עפ"י הט"ז דלא נתכוין הרמ"א דמועיל ממש, אלא דעדיף ממה שלא יברכו כלל. ובה מובן מה שבסי' קצג לא השיג הרמ"א על המחבר משום שיש לחשוש לשיטות הראשונים דשומע כעונה הוא רק אם מבין, ובה מיושב מה שפסק הרמ"א שיאמר הגדה בלשון שהנשים מבינות אפי' בלה"ק.

מא. **והנה** בעצם נדון המנח"ח צ"ב מכיון שהחינוך כ' שצריך להוציא הדברים מפיו כי בדבור יתעורר הלב. וצ"ב האם יתעורר הלב בדיבור שאינו מבין, אע"ג שיודע שמספר על יצי"מ סו"ס הרי אינו מבין את התוכן, ומדוע יתעורר הלב.

מב. **ועוד** יש להעיר דהמהר"ל בגבורות ה' (פרק סב) הק' מדוע אין מברכין לפני ההגדה על מצות סיפור יצי"מ, ותי' וז"ל ויראה כיון דעיקר הדבר הוא מחשבת הלב, דצריך להבין מה שאמר, ואם לא כן לא הוי מידי, וכיון שהעיקר הוא בלב לא שייך ברכה אלא במצוה שעיקר שלה במעשה, ומברך אשר קדשנו כי המעשה הוא עיקר, ולפיכך אין מברכין על הגדה וכו' שכל עסק שיש בו בת"ת הוא המצוה, אע"ג שאינו מבין מה שאמר וכו' עכ"ל הנוגע לנו. ומבואר שחלוקה כאן משאר מצוות ובלי הבנה לא מהני כלל.

מג. **עוד** יש לדון לפי הראשונים דאין חיוב הגדה אלא כששואלו, א"כ ע"כ משום דעיקר הסיפור הוא במה שאומר דרך תשובה, וא"כ היכא שהמספר או השומע אינם מבינים אפי' בלה"ק חסר כאן בחפצא של תשובה והוי דיבור בעלמא. ואפי' לשאר הראשונים עכ"פ מדרבנן בעי שיהא שואלו. ובפרט לפי מה שחידשנו בדעת הרמב"ם דיש חיוב המסויים של להודיע לבנו, נראה דבדאי אם אין הבן מבין הלשון חסר כאן בחפצא של להודיעו.